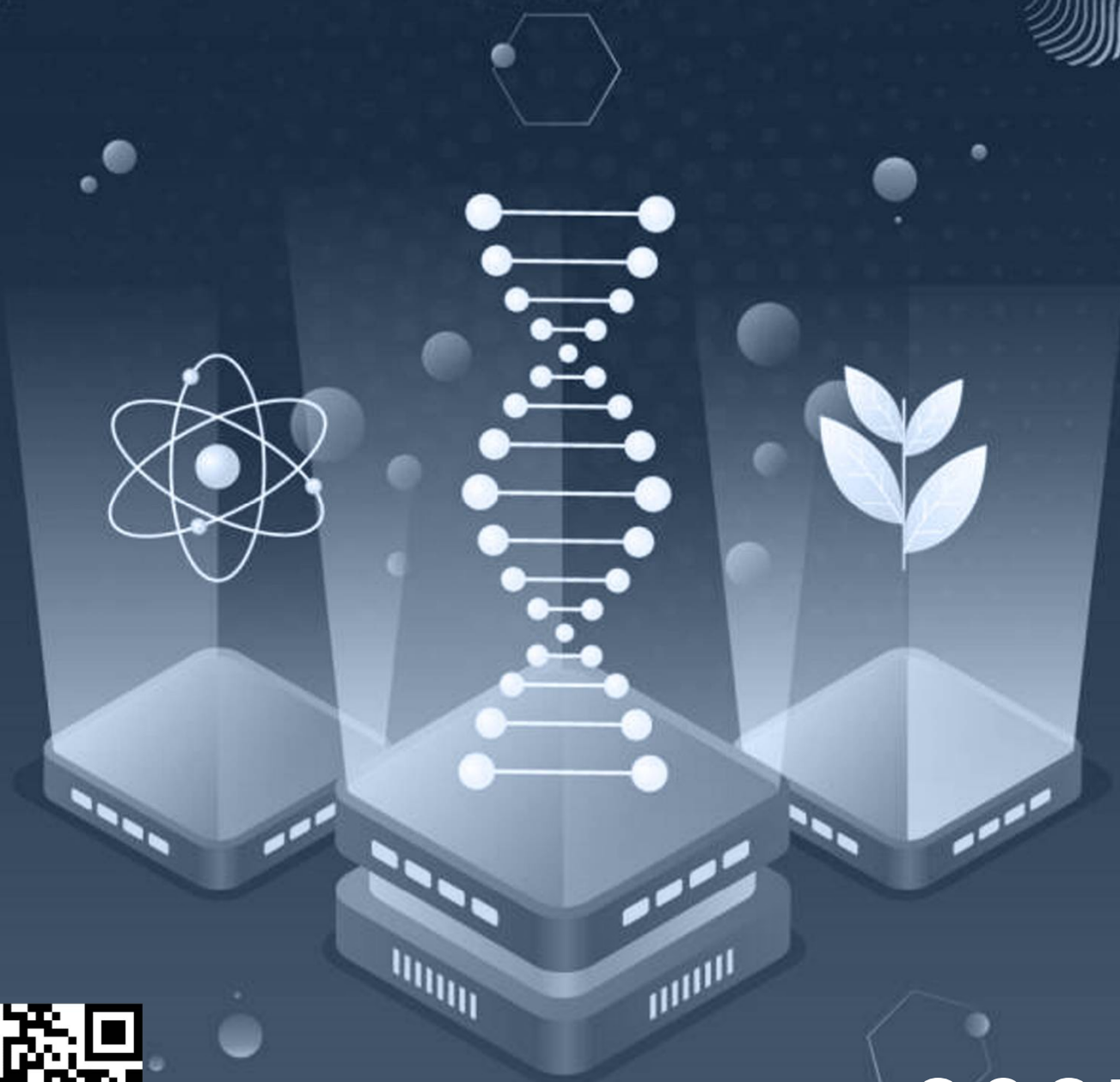

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

Volume 3, Issue 6 **2025**

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 6 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HOMEP 6

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 6

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MA'MUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

№6 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2025-6>

Бош муҳаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna
Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Бош муҳаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent Ma'mun Universiteti NTM

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI (INGLIZ TILI)

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Kalandarov Oybek Ruzimbayevich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Yakubov Muzaffar Kamildjanovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Galiyeva Margarita Rafaelovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Samandarova Lola Sultanovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

FILOLOGIYA FANLARI (RUS TILI)

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Ruzmetov Surojbek Allaberganovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (NEMIS)

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (O'ZBEK TILI)

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi Fanlar
akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Goncharov Yuriy Mixaylovich

Tarix fanlari doktori, professor
Altay davlat universiteti Rossiya

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent
Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),
dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyozova Mamlakat Tojiyevna

Tarix fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Urganch davlat universiteti

Xo'jamuratov Umarjon Rustamovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor
Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor
Grodno davlat universiteti Belorusiya

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'gli

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Slepko Yuriy Nikolayevich

Psixologiya fanlari doktori, professor

Yaroslav davlat pedagogika universiteti

Xazova Svetlana Abduraxmanovna

Psixologiya fanlari doktori, dotsent Kostroma
davlat universiteti Belarusiya

Kalandarova Madina Baxadirovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sultonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Nazarova Maloxat Berdiboyevna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Xudaynazarova Salomat Ruzibaevna

Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Sultanov Samandar Maxmud o'g'li

Arxeolog (tadqiqotchi pedagog)

Ma'mun Universiteti NTM

Журнал включен в перечень ВАК национальных научных изданий, рекомендуемых для публикации
основных научных результатов диссертаций по медицинским наукам постановлением
№ 01-08/3068/17 от 27 сентября 2024 г.

Page Maker | Верстка | Саифаловчи: Xurshid Mirzaxmedov

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

FILOLOGIYA

1. **Bekposhsha Ahmedova**
OGAHYNING “GULSHANI DAVLAT” ASARI LEKSIKASIDAGI ARABIY SO‘ZLAR
TAHLILI.....7
2. **Nasirov Abdurahim Abdumutalipovich**
O‘ZBEKISTON – XITOIY HAMKORLIGIDA XITOIY TILINING ROLI VA AHAMIYATI.....13
3. **Marg‘uba Abdullayeva**
AFROSIYOB ANTROPONIMINING TAHLILI VA TALQINI.....18
4. **Raufjon Maxmudov, Bahram Abdusharipov**
INGLIZ LEKSIKASI VA O‘ZBEK TILINING SUBSTRAT BIRLIKLARI O‘RTASIDAGI
MUNOSABAT.....23
5. **Raufjon Maxmudov, Bekposhsha Ahmedova**
OGAHYNING TARIXIY ASARLARI LEKSIKASIDA QO‘LLANGAN SO‘ZLARNING
BADIY-ESTETIK FUNKSIYALARI.....29
6. **Сайёра Самандарова**
ХОРИЖДА ТАҲСИЛ ОЛГАН ЖАДИД МАКТАБИ ЎҚУВЧИЛАРИ.....35

PEDAGOGIKA

1. **Чикалова Анна Вадимовна**
СТРУКТУРА БАЗОВОГО ПРОЦЕССА ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ 16-20 ЛЕТ В
ЛЕГКОАТЛЕТИЧЕСКОМ СЕМИБОРЬЕ.....43

TARIX

1. **Собиров Курбонбой**
ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДА ТЕМИР ДАВРИ СУҒОРИЛИШ ТАРМОҚЛАРИ ТАРИХИГА
ДОИР БАЎЗИ БИР МУЛОҲАЗАЛАР.....50
2. **Atadjanova Dilnoza**
XIVA ME‘MORCHILIGI MEROSIDA YOG‘OCHGA ISHLOV BERISH AN‘ANALARI.....54
3. **Muborak Madrimovna Matyakubova**
XVIII–XIX ASRLARDA XIVA XONLIGI ADABIY MUHITIDA O‘ZBEK,
QORAQALPOQ VA TURKMAN SHOIRLARINING O‘RNI.....58
4. **Matnazarova Gulnoz Baxtiyorovna**
QUYI AMUDARYO REGIONIDA ENEOLIT VA BRONZA DAVRI MUNCHOQLARI
O‘RGANILISH SAHIFALARIGA DOIR BA‘ZI MULOHAZALAR.....63
5. **Эримматова Гулноза Азимбой қизи**
РОССИЯ ВА ХИВА ХОНЛИГИ БИЛАН САВДО АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИГА
ОИД БАЎЗИ ЧИЗФИЛАР.....67

6. Абдалов Умидбек ХОРАЗМ ВОҲАСИДА ИЛК ЎРТА АСР АҲОЛИСИ ДАФН ИНШОАТЛАРИНИ ЎРГАНИШ НАТИЖАЛАРИ.....	71
7. Babayazov Umidbek Pulatovich QADIMGI XORAZM VOHASIDA IQLIM O‘ZGARISHLARI VA DEHQONCHILIK MADANIYATINING SHAKLLANISHI.....	75
8. Собиров Курбонбой ҚУЙИ АМУДАРЁ ХУДУДИ ПАЛЕОГЕОГРАФИЯ ХОЛАТИ, ЎЗЛАШТИРИЛИШ БОСҚИЧЛАРИ.....	79
9. Rajabova Dinora Shavkatovna QORAQALPOQLARNING XORAZM HUDUDIGA KO‘CHIB KELISHINING A.BOLTAYEV MATERIALLARIDA YORITILISHI.....	84
10. Разикова Дилором Кадыровна ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ЯПОНИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: КЛЮЧЕВЫЕ ЭТАПЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ.....	88
11. Adamova Farangizbonu Jamol kizi, Khalliyeva Gulnoz Iskandarovna THE CHARACTER ANALYSIS OF JACK IN THE NOVEL JACK RAYMOND.....	104

Muborak Madrimovna Matyakubova-

Urganch davlat universiteti,

Tarix kafedrası dotsenti

E-mail: muborak.matyakubova.78@mail.ru

**XVIII–XIX ASRLARDA XIVA XONLIGI ADABIY MUHITIDA O‘ZBEK, QORAQALPOQ
VA TURKMAN SHOIRLARINING O‘RNI**<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.20641687>**ANNOTATSIYA**

Xiva xonligida yuzaga kelgan adabiy muhit natijasida bir qator iste'dod egalari, shoirlar, olimlar, tarjimon va mohir xattotlar yetishib chiqdi. Albatda, bunda Qo'ng'irotlar sulolasi vakillarining o'rni katta. Chunki ular tomonidan yaratilgan shart-sharoit va ilm ahlini qadrlash natijasida adabiy muhit maydoni yanada kengaydi.

Ushbu maqolada Xiva xonligida ijod qilgan o'zbek, turkman va qoraqalpoq shoirlari ijodi va ularni xonlik adabiy muhitida tutgan o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Xiva xonligi, Muhammad Rahimxon II, adabiy muhit, madaniy hayot, she'riyat, tarix ilmi, devon, tarjimonlik.

Mubarak Madrimovna Matyakubova-

Urgench State University, associate professor

Of the Department of History

**THE PLACE OF UZBEK, KARAKALPAK AND TURKMAN POETS IN THE LITERARY
ENVIRONMENT OF THE KHIV KHANATE IN THE 18TH–19TH CENTURIES****ANNOTATION**

As a result of the literary environment that emerged in the Khiva Khanate, a number of talented people, poets, scientists, translators and skilled calligraphers emerged. Of course, the representatives of the Kungrat dynasty played a great role in this. Because as a result of the conditions created by them and the glorification of scholars, the field of the literary environment expanded even further. This article analyzes the work of Uzbek, Turkmen and Karakalpak poets who worked in the Khiva Khanate and their place in the literary environment of the khanate.

Keywords: Khiva Khanate, Muhammad Rakhimkhan II, literary environment, cultural life, poetry, historical science, divan, translation.

Муборак Мадримовна Матьякубова-

Ургенчского государственного университета,

доцент кафедры истории

МЕСТО УЗБЕКСКИХ, КАРАКАЛПАКСКИХ И ТУРКМЕНСКИХ ПОЭТОВ В ЛИТЕРАТУРНОЙ СРЕДЕ ХИВСКОГО ХАНСТВА В XVIII–XIX ВВ

АННОТАЦИЯ

В результате литературной среды, возникшей в Хивинском ханстве, появился ряд талантливых людей, поэтов, ученых, переводчиков и искусных каллиграфов. Конечно, большую роль в этом сыграли представители династии Кунграт. Так как в результате созданных ими условий и прославления ученых поле литературной среды еще больше расширилось. В данной статье анализируется творчество узбекских, туркменских и каракалпакских поэтов, творивших в Хивинском ханстве, и их место в литературной среде ханства.

Ключевые слова: Хивинское ханство, Мухаммад Рахимхан II, литературная среда, культурная жизнь, поэзия, историческая наука, диван, перевод.

KIRISH VA DOLZARBLIGI

Xiva xonligida tarixnavislik, tarjimonlik, xattotlik bilan bir qatorda she'riyat ilmi ham taraqqiy qildi. Sulolaning mashhur hukmdorlari tomonidan yaratilgan shart-sharoit va ilm ahliga ko'rsatilgan e'tibor natijasida bir qator iste'dod egalari yetishib chiqdi. Ular yaratgan ilmiy meros natijasida xonlik adabiy muhiti yanada boyidi. Shu sababdan ular ijodini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

METODLAR VA O'RGANILGANLIK DARAJASI

Adabiy muhit va uni yuzaga keltiruvchi omillar to'g'risida E.E. Bertels, A.Qahhor, V.Abdullayev, N.Mallayev, A.Hayitmetov, M.Hamidova, A. Abdug'afurov, B.Valixo'jayev, G.Ismoilova, N.Jumaxo'ja, I.Adizovalar tomonidan ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilgan [1].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ularning ijodiy faoliyatiga to'xtalsak, xonlikda ijod qilgan tarixnavis shoir - Shermuhammad Munis (1778-1829) zamonasining mashhur shoiri ham edi. Shoir 1804 – 1805-yilda “Munis ul-ushshoq” nomli devon tuzadi. Uning bizga “Munis ul-ushshoq” devoni, “Firdavs ul-iqbol” tarixiy asari, “Savodi ta'lim” risolasi, mashhur tarixchi Mirxond “Ravzat us-safo” asari 1-jildining to'liq va 2-jildi ayrim qismlarining tarjimai yetib kelgan. Munis o'zining “Savodi ta'lim” asarida ilm-fan, maktab, o'quv-tarbiyaga doir fikr mulohazalarini batafsil yoritgan. Bu asarning birinchi qismida harf mashq qilishga tayyorgarlik masalalarini, ikkinchi qismida esa xat mashqi va uning usuli haqida amaliy ishlarni bayon qiladi [2,b.7].

Muhammad Rizo Ogahiy (1809-1874) - o'zbek shoiri, tarixchi, tarjimoni Xiva adabiy muhitining yirik vakillaridan biri. Xiva madrasalarida ta'lim olgan. Arab, fors, turk tillarini puxta egallagan. Xorazmning mashhur shoir va olimlari, adabiyot muxlislarining suhbatlarida ishtirok etgan. Ogahiy umri davomida yaratgan she'rlarini to'plab, 1862-1865-yillar “Ta'viz ul-oshiqin” (Oshiqlar tumori) nomi bilan devon tartib beradi va uni 1872-yilda mukammalashtirgan holda qayta tuzadi [3,b.9]. Shoirning “Ta'viz ul-oshiqin” (“Oshiqlar tumori”) nomli ulkan devoni bir necha janrlarda yaratilgan 20 ming misradan ziyod she'rdan tarkib topgan [4]. Bundan tashqari Ogahiy, “Riyo ud-davla”, “Zubdat ut-tavorix”, “Jome ul voqeoti-sultoniy”, “Gulshani davlat”, “Shohidi-iqbol” nomli bir qancha asarlar yaratdi. Muallifning beshta tarixiy asari XIX asr O'rta Osiyo ayniqsa Xiva xonligini o'rganishda asosiy manba hisoblanadi. Uning tarjimonlik faoliyati haqida “Ta'viz ul-oshiqin” devoni debochasida shunday deyiladi: Faqirning turkiy tili birla tarjima qilg'on kitoblari “Ravzat us-safo”ning ikkinchi daftaridan Chahoryori izom voqeasi va uchinchi daftari va “Nodirnoma” va “Zafarnoma” va “Zubdat ul- hikoyat” va “Miftoh ut-tolibin” va “Axloq ul - Muhsiniy va Vosifiy” va “Nasihatnomai Kaykovus” va “Salomonu Ibsoli Jomiy” va “Gulistoni Sa'diy” va “Bahoristoni Jomiy” va “Ravzat us-safoyi Nosiriy” ning bir daftari va “Daloil ul-hayrat sharhi” kim rum turkiysidin chig'atoy tiliga o'tkarildi va “Tazkirayi Muqimxoniy” va “Tabaqoti Akbarshohiy” va “Haft paykari Nizomiy” va “Hasht bihishti Xisraviy” va “Yusuf Zulayhoyi Jomiy”, “Shohu gadoyi Hiloliy” kim manzum bo'ldi [5,b.32]. Ogahiyning yuksak insonparvarlik ruhi bilan sug'orilgan she'rlari xonlikning siyosiy-ma'rifiy jarayonlariga ta'sir qildi. U tarixchi olim

sifatida Xiva xonlariga, yirik tarixiy shaxslarga bag'ishlab qasidalar yozgan. Jumladan, Ogahiyning "Qasidai nasihat" asari Feruzga bag'ishlangan. U o'z nasihatlarida saltanatni boshqarishning yo'l-yo'riqlarini ko'rsatadi, mamlakat va xalqni adolat bilan idora etish usullarini ko'rsatib beradi.

Ogahiy yashagan adabiy muhitda Muhammad Yusuf Bayoniy (1858-1923) ham ijod qildi. Shoir yozgan bir devon va Xorazm tarixiga oid ikki asar va uning tarjimalari Xiva adabiy muhitini yorituvchi manbalardan sanaladi. Bayoniy tarixnavis olim sifatida "Shajarayi Xorazmshohiy" va "Xorazm tarixi" nomli tarixiy asarlarini yozdi, Darvesh Ahmadning "Sahoyib ul ax-bor", Ali ibn Muhammad al-Xivariyning "Shayboniynoma", Abu Ja'far ibn Muhammad ibn Jarir at-Tabariyning "Tarixi Tabariy" asarlarini tarjima qilgan [6,b.6]. Bayoniy shoir sifatida "Devoni Bayoniy" she'rlar to'plamini tuzgan. Unga kirgan she'rlarida dunyoviy sevgini ulug'lagan, tabiat go'zalliklarini sodda va ravon ifodalagan, mazlumlar, ilm-fan ahlining achchiq taqdiriga achingan. XIX asr ijodkorlaridan yana biri xon avlodidan shoir va tarixchi Sayyid Homid to'ra Komyobdir (1862-1922y.) Komyob Muhammad Rahimxon II Feruzning adabiy kechalari, she'rxonlik majlislari hamda musiqa bazmlarida muntazam ishtirok etib kelgan. Uning ijodiy faoliyatiga saroy shoirlaridan Komil Xorazmiy, Bayoniy kabi ijod sohiblarining samarali ta'siri sabab, u arab, fors-tojik tillarini puxta o'rganadi, badiiy tarjimaga mehr qo'yadi. Shu bilan birga tarix ilmiga ham qiziqib, qadimiy qo'lyozma kitoblarni ko'chirish ishlari bilan shug'ullanadi [7,b.77]. Xiva adabiy muhitida tarbiya topgan Komyobdan bitta she'riy devon, (Xorazm tarixiga oid "Tavorix ul-xavonin", "Muntaxab ul-voqeot" kabi tarixiy asarlar va XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Xorazmda yuz bergan tabiat o'zgarishlari to'g'risida ma'lumot beruvchi esdaliklar meros qolgan [8,b.192]. Komyob devonida (bu devon 1885-yilda ko'chirilgan) 106 g'azal, 4 masnaviy, 1 qasida, 3 ruboiy, 1 tarje'-band, 3 tarkibband, 3 muxammas, 3 mustazod, 2 musaddas, 5 tuyuq, 1 chiston o'rin olgan. Komyob mumtoz adabiyotning deyarli barcha janrlarida qalam tebratishga harakat qilgan. Komyobning 2 qismdan iborat she'riy devoni bizgacha yetib kelgan ("Tumor ul-oshiqin", "Anis ul-oshiqin"). Mazkur devonda 3 mingdan ziyod misrani tashkil etgan she'rlar to'plangan bo'lib, ularda vatanga muhabbat, insoniy komillik, hayotni sevisish g'oyalari tarannum etilgan. Muhammad Rahimxon II (Feruz) saroyida tabiblik hamda she'riyat bilan shug'ullangan Ahmad Tabibiy (1869-1911) o'z davrining yetuk qobiliyat egalaridan edi. U o'zbek va fors - tojik tillarida ijod qilib, she'rlaridan 5 devon – "Tuhfat us-sulton", "Munis ul-ushshoq", "Hayrat ul-oshiqin" (o'zbek tilida), "Mir'ot ul-ishq", "Mazhar ul-ishtiyoq" (fors tojik tilida) tuzgan. Ularda real hayotni, sof muhabbatni ulug'lagan ("Aylading", "Ozoridur" va boshqalar). Bundan tashqari, shoir "Vomiq va Azro" dostonining o'zbekcha she'riy variantini yozdi. Eronlik shoir Vahshi Bofiqiyning "Nozir va Manzur" [9,b.14]. dostonini, ozarbayjonlik shoir Muhammad Fuzuliyning "Haft jom" asarini forsiydan o'zbekchaga tarjima qildi. Fuzuliyning tarjimasi ta'sirida o'zining "Yeti ravza" nomli asarini yozib, Xorazm shoirlari tazkirasini tuzdi [3,b.3]. Xiva ijodkorlaridan tazkiranavis shoir Hasanmurod qori Laffasiy (1880- 1945y.) o'zining asarlari bilan o'zbek adabiyoti tarixida o'z o'rniga ega adibdir. Laffasiy o'zining "Xiva shoir va adabiyotshunoslarining tarjimai hollari" tazkirasida Munis Xorazmiy, Ogahiy, Rog'ib, Feruz va Chokar kabi 51 nafar xorazmlik ijodkorning tarjimai holi va ijodi haqida ma'lumot bergan. Asarda Laffasiy o'z she'rlaridan ham namunalar keltirgan. Muallifning "Tazkirayi shuaro" asaridan Xiva xonligi adabiy jarayonlarida ishtirok etgan oltmishga yaqin shoirlar va ijodkorlar haqida ma'lumot beradi. Asar Tabibiyning "Majmuat ush-shuaro Feruzshohiy", Bobojon Tarroh Xodimning "Xorazm shoir va navozandalari" tazkiralariidagi ma'lumotlarni to'ldirishi, Xiva xonligida shakllangan adabiy jarayon yuzasidan to'laqonli tasavvurni shakllantirishga xizmat qilishi bilan ahamiyat kasb etadi [11].

Bobojon Tarroh Xodim (1878-1971 y.) ham saroy shoirlaridan biri edi. U mashhur shoiri va tarjimon Ahmad Tabibiyning 490 sahifalik "Hayrat - ul oshiqin" ("Oshiqlarning hayratlanishi") nomli devonini, "Munis-ul ushshoq" ("Oshiqlarning do'sti" devonini mahorat bilan nasta'liq xatida ko'chirgan. Oradan bir yil o'tib, mazkur devon 1910-yilda Xiva toshbosmaxonasida chop etilgan. Bobojon Tarroh Azizov - Xodimning "Xorazm navozandalari" asari XIX asr oxiri - XX asr boshlarida eng yirik tazkirachilikning namunalaridan biri sifatida qaralgan. Asar mazmuni uni tazkira deyishga to'la asos beradi, chunki "esdalik daftari ma'nosidagi tazkira adabiy tanqidiy

qarashlarni ifoda etuvchi janrlardan biri bo'lib, unda adabiyot tarixi yoki konkret davrning shoirlari hayoti va ijodi to'g'risidagi qiziqarli ma'lumotlar keltiriladi" [13,b.118].

O'zbek shoirlari bilan birga qoraqalpoq shoirlarining ijodi va ularning faoliyati ham xonlik adabiy muhitida katta ahamiyatga ega. Jumladan, Berdaq (1827-1900 y.) qoraqalpoq adabiyoti asoschisi va shoiri hisoblanadi. Alisher Navoiy, Fuzuliy, Maxtumquli va qoraqalpoq shoiri Kunxo'ja asarlarini chuqur mutolaa qilgan, ulardan o'rgangan.

Asarlarida tenglik, insonparvarlik, adolat va vatanparvarlik g'oyalari ilgari suriladi. Berdaq o'z ijodida mehnatkash xalqning ahvoli masalariga to'xtalgan va haqiqat uchun, mehnatkash ommaning baxti va kelajagi uchun fidokor kurashchilarni orzu qilgan. O'zining she'rlarida "Xalq uchun", "Menga kerak" va boshqa mavzularda yozib kuyga solgan. Tarixiy mavzudagi "Avlodlar", "Omongeldi", "Azadosbiy", "Ernazarbiy" asarlarida shoir xalq qahramonlarini faxr bilan kuylaydi [14]. Berdaqning "Avlodlar" asari tarixiy voqealar solnomasi bo'lib, qoraqalpoq xalqi bilan boshqa turkiy xalqlar hayotidagi mushtarak voqealar qalamga olinadi, qabila va xalqlarning kelib chiqishi haqidagi turli xil fikrlari bayon qilinadi. Berdaq o'zining zamonasidagi ba'zi ta'magir ruhoniylarning kirdikorlarini fosh etib Yaxshiroq, Shekilli kabi she'rlarida ruhoniylarning qing'ir - qishiq holatlarini she'riy tarzda xalqqa yetkizgan. Shoir "O'g'limga", "Ahmoq bo'lma" she'rlari pand nasihat tarzida yozilgan bo'lib, yoshlarni vatanni sevishga, ma'rifat cho'qqilarini egallashga chaqiradi.

Ajiniyoz Qo'siboy o'g'li (1824-1878y.) qoraqalpoq shoiri, "Zevar" taxallusida ijod qilgan. Qoraqalpoq ziyolilari orasida birinchilardan bo'lib oxund darajasiga erishgan. Vatanparvarlik, insonparvarlik g'oyalari kuylangan Ajiniyoz ijodidan 100 ga yaqin she'r va dostonlari meros qoldi. "Kerak", "Bo'ladi", "Bo'lmasa", "Yaxshi", "Yigitlar" kabi asarlarida insonparvarlik g'oyalari, falsafiy qarashlari ifodalangan. Xalq orasida uning "Qiz Mengesh bilan aytishuv" asari (1878) mashhur. Shoirning she'r va dostonlarida aks etgan falsafiy qarashlar el-yurt qalbidan chuqur joy egallagan. Xivadagi Sherg'ozixon va Qutlimurod inoq madrasalarida tahsil olgan shoir Ajiniyoz ijodi, uning go'zal asarlari barcha qardosh xalqlar tomonidan sevib mutoala qilinadi.

Xiva xonligi adabiy muhitida turkman shoiri Maxtumquli (1733-1783 y.) ning salmoqli o'rni bor. Maxtumquli bir qancha lirik she'rlar, lirik-epik dostonlar, g'azal va muxammaslar yozgan. Bizgacha uning lirik, falsafiy, pand-nasihat harakteridagi 10 ming misradan ortiq she'rlari yetib kelgan. Maxtumquli she'rlarida asosan turkman xalqining hayoti, urf-odatlar, o'z davrining muhim ijtimoiy-siyosiy hodisalari, shoirning ichki kechinmalari teran ifoda etilgan ("Bo'lmasa", "Kelgay", "Bilan", "Naylayin", "Etmas", "Bular", "Ketdi zamon" va boshqa). Muallif asarlarida turkman urug'larini birlashishga chaqirgan. Maxtumquli she'riyati barcha turkiy millatlar, jumladan, o'zbeklarning ham ma'naviy mulkiga aylangan. Bir necha she'rlari o'zbek tiliga tarjima qilinib, nashr etilgan. Ko'plab she'rlari hofizlar tomonidan kuyga solingan. Maxtumquli haqida kinofilm, spektakl va badiiy asarlar ham yaratilgan [15] Turkman ijodkorlaridan XIX asrda yashab o'tgan turkman shoirlari orasida eng mashhurlaridan yana biri, turkman mumtoz adabiyotida "ishq mulkining sultoni" deb nom olgan ajoyib shoir Mullanas Qodirberdi o'g'li (1810-1862 y.) ijodida Sharq she'riyati an'alariga xos pand-nasihatlar, xalqona qadriyatlar, muhabbat, vatanparvarlik va boshqa oliy insoniy fazilatlar yuksak ilhom, shoirona ehtiros ila kuylangan. U Sharq adabiyotining atoqli namoyandalari Firdavsiy, Nizomiy, Rumi, Xisrav Dehlaviy, Sa'diy, Hofiz, Jomiy va Navoiy, Ozodiy va Maxtumquli kabi sevimli shoirlar ijodidan bahramand bo'lib o'sdi. Mullanas ijodida asosiy o'rin egallagan, uning turkman adabiyotidagi mavqeini belgilab bergan mavzu – ishq-muhabbat bo'ldi. [16]

XULOSA

Xiva xonligi adabiy muhitida o'zbek, turkman va qoraqalpoq shoirlari faol ishtirok etib, o'z she'riy meroslari orqali xalq ongini yuksaltirish, ahloqiy tarbiya masalari asosiy o'rinda turgan. Ular tomonidan yaratilgan asarlar nafaqat badiiy qadriyat, balki tarixiy, ijtimoiy va madaniy manba sifatida ham alohida ahamiyatga ega.

Iqtiboslar/References/Сноски

1. Adambayeva I. "XX asr boshlarida Xorazm adabiy muhiti va badiiy ijod qirralarini talabalarga ta'lim texnologiyalari vositasida o'rgatish Haft-shuaro misolida" // Academic Research in Educational Sciences. 2022.
2. Xoliqov J. Munis Xorazmiyning "Savodi ta'lim" asarining didaktik ahamiyati. SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 3 | ISSUE 4 | 2022 ISSN: 2181-1601
3. Matyoqubova M. Ogahiy. Ajab ohangu navolar. [Matn]: she'rlar / M. Ogahiy. Urganch: "Ogahiy" nashriyoti, 2023. -B.9.
4. Ochildiyev Q. Mumtoz adabiyot vakili Ogahiy ijodida ishq mavzusi// ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE International scientific-online conference.
5. Ogahiy. O'zbekiston FA nashriyoti, T., 1960. -B. 32-38.
6. Муниров. Қ.Хоразмда тарихнавислик (XVII-XIX ва XX аср бошлари). Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.Т., 2002, -Б. 6.
7. Раҳим Давлатёр, Шихназар Матрасул. Феруз:шоҳ ва шоир қисмати. Т., 1991, -Б. 77.
8. Эшмурадов. М.Ж. Хоразм манбаларида давлатчилик тарихи. (Монография). –Т.: «Fan va texnologiya», 2011, -Б.192.
9. S.Matkarimova "Nozir va Manzur" dostoni muallifi Ahmad Tabibiy deb hisoblaydi. Aslida bu dostonni Tabibiy fors tilidan tarjima qilgan (Маткаримова С. Табибий – тазкиранавис. Фил.фан.номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Т., 2007. – Б. 14).
10. Ғанихўжаев Ф. Аҳмад Табибий. – Т.: Фан, 1978. – Б. 3.
11. Дўстова Сурайё Савроновна Ҳасанмурод Лаффасийнинг «Тазкираи шуаро» асари унинг қиёсий-матний тадқиқи. Jizzax. 2021. -Б.88. //
12. Бобожон Таррох-Ходим. Хоразм навозандалари. - Т.: Адабиёт ва санъат, 1994. -Б.88.
13. Valixojayev B. O'zbek adabiyotshunosligi tarixi. X-XIX asrlar. –Т.: O'zbekiston, 1993. -Б. 118.
14. Do'smurodova F.X , Jurakulov J.K. Berdimurod Qarg'aboy o'g'li Berdaq hayoti va ijodini hamda sherlarini, asarlarini o'rganish. ISSN 2223-4047 Вестник магистратуры. 2021. № 4-2 (115).
15. Ziyouz.uz
16. Ziyo.uz.com.

«MAMUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 6 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HОMEP 6

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 6

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000